

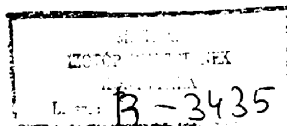
DR. LENGYEL TAMÁS - JÁSZ ÁRPÁD

**IZOTÓPLABORATÓRIUMI
ZSEBKÖNYV**

MŰSZAKI KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST 1966

Lektorálta:
DR. NAGY LAJOS GYÖRGY

ETO: 621.039.3 (022)
539.163 (022)
539.183.2: 542.1 (083.4/.5)

Copr.: Dr. Lengyel Tamás — Jász Árpád, 1966

Felelős kiadó: SOLT SÁNDOR igazgató
Felelős szerkesztő: DOBOSNÉ SZABÓ ÉVA okl. vegyészmérnök

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	9
Bevezetés	11
Alkalmazott jelölések	13
A) Matematikai és fizikai adatok	17
Görög ábécé	19
Fontosabb számállandók	19
Tizesalapú logaritmus-tábla	20
Exponenciális függvény értékek	24
Fontosabb fizikai állandók	35
Tizes számrendszerű egységek többszöröseinek és tört- részeinek elnevezése és jele	36
Mértékegységek átszámítási tényezői	37
Az elemek fontosabb jellemzői	44
Az atomok elektronszerkezete	48
B) A nuklidok jellemzői	53
A nuklidok rendszere	55
A nuklidok fontosabb adatai	66
Az elemek karakterisztikus röntgensugár-energiái keV-ban	284
α -sugárzó nuklidok csoportosítása felezési idő és sugárzási energia szerint	289
β -sugárzó nuklidok csoportosítása felezési idő és maximális sugárzási energia szerint	294
γ -sugárzó nuklidok csoportosítása felezési idő és sugárzási energia szerint	308
Egy percnél hosszabb felezési idejű és ismert energiájú tiszta α -sugárzó nuklidok	330
Egy percnél hosszabb felezési idejű és ismert energiájú tiszta β -sugárzó nuklidok	330
Természetes radioaktív bomlássorozatok (Tórium-sorozat)	331
Természetes radioaktív bomlássorozatok (Aktínium-sorozat)	332
Természetes radioaktív bomlássorozatok (Urán-sorozat)	334
Természetben előforduló radioaktív nuklidok	336
Spontán hasadással bomló nuklidok	337

C) Radioaktív izotópok keletkezése és bomlása	339
A radioaktivitás, egységei, a radioaktív bomlás jellemző paramétereinek számítása	341
A radioaktivitás mértékegységeinek átszámítási tényezői	342
Egyszerű radioaktív bomlás	344
Leányelem keletkezésével járó radioaktív bomlás	345
Radioaktív bomlóssor	352
Radioaktív bomlási módok	354
Negatív béta-bomlás	355
Pozitív béta-bomlás	356
Elektronbefogás	356
Alfa-bomlás	357
Késleltetett neutronemisszió	358
Spontán maghasadás	358
A radioaktív bomlásnál jelentkező sugárzásfajták	358
γ -sugárzás	358
Annihilációs sugárzás	359
Belső, ill. külső fékezési sugárzás	359
Karakterisztikus röntgensugárzás	359
Konverziós elektronsugárzás	360
Magreakciók	360
A B bomlási faktor ($e^{-0,69315t/T}$) és a K képződési faktor ($1 - e^{-0,69315t/T}$) a bomlási, ill. aktiválási idő és a felezési idő hányadosának (t/T , ill. τ/T) függvényében	361
Fontosabb aktiválási reakciótypusok	369
Neutronok által kiváltott aktiválási magreakciók általános vonatkozásai	373
Neutronokkal kiváltott egyszerűbb aktiválási magreakciók	380
Egy radioaktív nuklidhoz vezető aktiválási magreakciók	381
Leányelem képződésével két radioaktív nuklid keletkezéséhez vezető aktiválási magreakciók	385
Szekunder magreakcióval két radioaktív nuklidhoz vezető aktiválás	386
Párhuzamosan lejátszódó, két izomer radioaktív nuklidhoz vezető aktiválási magreakciók	387
Neutronokkal kiváltott hasadási magreakciók	388
Töltött részecskével kiváltott aktiválási magreakciók	391
Egyszerű aktiválási reakciókra vonatkozó számítások menete a (83) egyenlet követelményeitől eltérő feltételek esetén ..	392
Szakaszosan végrehajtott egyszerű aktiválás	392
A céltárgy önárnyékoló hatásának figyelembevétele	392

A W és f_w valószínűségi faktor értékei termikus neutronok és termikus reaktorneutronok által indukált aktiválási reakcióknál fellépő önárnyékoló hatás figyelembevételéhez, lemezformájú céltárgy és izotrop neutronfluxus esetén	393
A számítás menete célvegyület esetén	394
Alapvető jellemzők összefüggése	395
Számítás a célanyag összetételének súlyszázalékban való megadása esetén	395
1-86 rendszámú elemek neutronok által indukált aktiválási magreakcióinak hatáskeresztmetszet-értékei	398
A 87-nél nagyobb rendszámú elemek neutronok által indukált aktiválási magreakcióinak hatáskeresztmetszet-értékei ..	414
Maghasadásnál keletkező nuklidok hasadási hozamai	416
Radioaktív nuklidok ismert hatáskeresztmetszetű, előállítási magreakciói	428
Hordozómentes radioaktív izotóp fajlagos aktivitása	445
Hordozómentes radioaktív izotóp súlya	445
Hordozómentes radioaktív izotóp aktív atomjainak száma	446
Néhány hordozómentes radioaktív izotóp fajlagos aktivitása, ill. egy curie aktív anyag súlya	446

D) Magsugárzások mérésével kapcsolatos adatok és számítások	447
Az aktivitás mérésének statisztikus jellege és a mérési eredmény szórása	449
α -sugárzás	458
β -sugárzás	459
A β -sugárzás abszorpciója; önabszorpció	460
A β -részecskék visszaszóródása	467
Geometriai faktor	468
Holtidő-korrekción	469
A mérés bomláskorrekción	469
γ -sugárzás	472
A γ -sugárzás abszorpciója	472
Visszaszóródás	480
Önabszorpción	480
γ -spektrometria	481
Neutronsugárzás	528
Fontosabb α -neutronforrások	529
Fontosabb γ -neutronforrások	530

E) Dozimetria, sugárzás elleni védelem	531
Fogalmak, mértékegységek	533
Különböző sugárzásokra vonatkozó RBE értékek	533
Fontosabb dozimetriai összefüggések	535
Az orvosi gyakorlatban használatos fontosabb radioizotópok dózisszámításhoz szükséges adatai	537
Sugárvédelem	539
A fontosabb izotópok besorolása radiotoxicitásuk szerint	540
Fontosabb radioizotópok megengedhető maximális koncent- rációja és szabadforgalmú aktivitása, valamint effektív felezési ideje (T_{eff})	542
Különböző szintű izotóplaboratóriumokban engedélyezett aktivitások	544
F) Függelék	547
Számítási példák a C) fejezethez	549
Magyarázat a mellékletként adott nomogram használatához	557
Felhasznált és ajánlott irodalom	559
Tárgymutató	563

ELŐSZÓ

Az elmúlt tíz évben hazánkban igen széles körben elterjedtek a radioaktív izotópok alkalmazásán alapuló módszerek. A fejlődés ütemére gyorsítólag hatott az első hazai atomreaktor üzembehelyezése 1959-ben. Magyarországon megindult és jelentős eredményeket ért el az izotópok és az izotópokkal jelzett vegyületek előállítására. Évente több száz izotópkészítményt állítanak elő az országban hazai és külföldi felhasználók számára.

Az utolsó évtizedben megindult a nukleáris laboratóriumi és ipari műszerek hazai gyártása is. Évről-évre nagyobb számban gyártjuk a nukleáris műszerek legkülönbözőbb típusait, az egyszerű laboratóriumi számlálótól és sugárvédelmi célokat szolgáló műszerektől a sokcsatornás amplitúdóanalizátorokig.

A hazai izotópkészítményeket és műszereket kiegészítik a külföldről — elsősorban a baráti országokból — importált sugárzó anyagok és nukleáris mérőkészülékek. Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy az izotópok alkalmazásának két igen fontos előfeltétele biztosítva van.

Az izotópok hazai alkalmazását jellemző számszerű adatok igen biztatóak. A hazai felhasználók rendelkezésére bocsátott izotópszállítmányok száma 1965-ben már meghaladja az 5000-et, az izotópot rendszeresen felhasználók száma pedig megközelíti a 200-at. A felsőfokú oktatási intézmények, műszaki és természettudományos kutatóintézetek nagy részében izotóplaboratóriumok működnek. Az elmúlt évek során szakmai továbbképzések keretében jelentős számban sajátították el az izotópok alkalmazásához szükséges szakismereteket vegyészek, orvosok, agronómusok. Az izotópok alkalmazása tehát kiterjedt hazai bázissal rendelkezik.

Az atomtechnikai módszerek felhasználási területe igen széles, felöleli a modern technika és a természettudományok legtöbb

ágát. Egyre nagyobb számban olvashatunk a sugárzó anyagok alkalmazásáról olyan látszólag távolabb eső területeken is, mint a régészet vagy a kriminalisztika.

E módszerek effektív alkalmazásának fontos feltétele, hogy azokat ne kizárólag az atomtechnikával képezésük folytán is szoros kapcsolatban levő fizikusok, vegyészek alkalmazzák. Igen fontos, hogy az atomtechnikai módszerek alkalmazásához szükséges alapismeretekkel más tudományos területeken dolgozó kutatók, valamint a gyakorlati szakemberek, a mérnökök, orvosok, mezőgazdák is minél nagyobb számban rendelkezzenek.

Elsősorban az adott szakterület specialistája tudja eldönteni, hogy az előtte álló feladat megoldásához segítséget nyújthat-e az izotópos módszer. Fontos azonban, hogy a rendelkezésre álló eszközök között az izotópok is szerepeljenek. Csak így válik lehetővé, hogy az izotópokat alkalmazzák ott — és csak ott — ahol alkalmazásuk hozzájárul az adott feladat megoldásához.

Ezért jelentős az izotóplaboratóriumi zsebkönyv kiadása. A Műszaki Könyvkiadó igen jó szolgálatot tesz az izotópalkalmazás ügyének e kézikönyv közreadásával. Az ebben összegyűjtött alapfogalmak, gyakorlati példák, táblázatok hasznos segítséget adnak az atomtechnikai módszerek alkalmazásához szükséges ismeretek még szélesebb körben való elterjesztéséhez.

Tétényi Pál

BEVEZETÉS

A radioaktív izotópok és az atomtechnikai módszerek fokozott térhódítása a gyakorlati élet és a tudományos kutatás szinte valamennyi területén főként az elmúlt évtizedre esik. E szakterületnek az elmúlt időszakban egyre terebélyesedő irodalma ellenére az izotóplaboratóriumokban dolgozó különféle képzettségű és érdeklődési körű szakemberek méltán érezhették egy olyan zsebkönyvnek hiányát, amely a munka kapcsán felmerülő számítási, mérési, tervezési és sugárvédelmi problémák megoldásának alapját képező, a szakfolyóiratokban és monográfiákban elszórtan közlésre került adatokat az általánosságra és teljességre való törekvés igényével dolgozza fel.

Könyvünkben az izotóplaboratóriumok munkájában nélkülözhetetlen adatokat és számítási módszereket elsősorban táblázatok, ábrák és nomogramok formájában kívántuk összefoglalni. Természetesen egy mégoly bőseges adattár is nehezen kezelhetővé válik, ha az abban foglalt ábra- és táblázatgyűjtemény közvetlen felhasználását valamilyen egységes szerkesztési koncepció nem hatja át. A rendelkezésre álló eredmények feldolgozásakor éppen ezért csupán a szakterület átlagos ismeretét tételeztük fel, és a fejezetek elé írt bevezetésekkel, valamint egyes esetekben a táblázatok és ábrák használatára vonatkozó utalásokkal, továbbá néhány kidolgozott számítási példával kívántuk a könyvben foglalt adatok használatát és egységes kezelését elősegíteni.

Ennek az elvnek és a könyv címében is kifejezett célkitűzésnek megfelelően az öncélú elméleti ismertetéseket és a gyakorlat szempontjából nehezen alkalmazható adatok közlését általában mellőztük, és a tárgykörhöz kapcsolódó matematikai összefüggéseket is csak az elengedhetetlenül szükséges mélységben ismertettük.

Részletesen kitértünk viszont a radioaktív bomlással és az aktiválással kapcsolatos számításokra és az ezzel összefüggő mérés-technikai problémákra, mert a hazai irodalomban ez az egyébként is viszonylag mostohán kezelt